

J. O. WALLINS PSALM OM JERUSALEMS FÖRSTÖRING

Anders Jarlert

Lund

1. Jerusalems förstöring – dess plats i psalmbok och kyrkoår

I evangelieboken i 1695 års svenska psalmbok följdes Bugenhagens evangelieharmoni *Christi Pinas Historia* av motsvarande harmonier *Om Christi Upståndelse* resp. *Om Christi Himmelsfärd*. Därefter trycktes *Historien, Om Jerusalems jämmerliga Förstöring*, korteligen författad, efter bl. a. Josephus. Den var indelad i fyra stycken, där det avslutande stycket utgjordes av ett »Beslut med en trogen förmaning, att alla måge både för dessa och andra Guds vredes straff, i tid sig akta och göra bättring«:

I så måtto straffade Gud Judarna, för det de så föraktade och förföljde hans helga Evangelium, och satte dem hela världene till ett förskräckligt exempel, att människan skulle lära av deras högfärd frukta för Guds vrede och straff, och omvända sig till Kristi bekännelse. Ty haver icke Gud skonat detta folket, vilko han haver så mång och härlig löften tillsagt, och ibland vilka så många och härlige Patriarker och Profeter voro; ja, av vilko han själv lät sig föda; huru mycket gräseligare varder han straffandes det folket, vilko han av blotta nåd och barmhärtighet förlänt haver sitt helga Ord; och äro dock därföre så otacksamme, den rätta Gudstjänstens och Kuns-kapsens föraktare, motståndare och förföljare, att tillföre i världene icke argare varit haver. Därföre är intet tvivlande, att straffet är icke långt ifrån handen, och varder dem visserligen så gångande, som det med Jerusalem gångit är. Detta skole vi allvarliga överväga och lägga på hjärtat; och göra syndabättring, omvändande oss till en rätt och sann Kristi bekännelse. Amen.¹

Liksom evangelieharmonierna hade historien om Jerusalems förstöring sin bestämda plats i kyrkoåret. På 10. söndagen efter Trefaldighet kompletterade den evangeliet ur Luk. 19:41-47 om Jesu tårar över Jerusalem och hans profetiska domsord över staden. Jerusalems förstöring uppmärksammades i de flesta lutherska kyrkor genom att själva historien lästes upp och/eller genom hänvisningar och förklaringar i förkunnelsen, åtminstone fram till 1900-talets början.²

¹ Denna text är i sitt svenska sammanhang inte undersökt, vare sig texthistoriskt eller funktionellt. För dess ursprung och danska kontext, se Martin Schwarz Lausten: Kirke og synagoge. Holdninger i den danske kirke til jødedom og jøder i middelalderen, reformationstiden og den lutherske orthodoxi (ca. 1100–ca. 1700). 1992:303-328.

² Wilhelm Maurer: Die Zeit der Reformation (Kirche und Synagoge. Handbuch zur Geschichte von Christen und Juden. Darstellung mit Quellen. Herausgegeben von Karl Heinrich Rengstorf und Siegfried von Kortzfleisch). Band I. 1988:433. För Sverige, se t. ex. Nathanael Tilesius: Evangeliorum anniversariorum analysis. Richtigh Förklarning öfwer alla Sön- och Helgedaghars Ewangelia hela Åhret igenom. III. 1648:273 ff (rubrik över 10. e. Tref.: »Om Hierusalems förstöring«); Friderich Bagge: Mellificium Evangelicum Eller Kort och enfaldig doch med Guds Ord Enlig Förklaring... 1714:618 f; Jesper Swedberg: Stora Syndares Stora Högtid... 1836:26. (§ 22 »infört är i våra Psalmböcker, att på tionde efter H. Trefaldighets Söndag i församlingarne uppläsas«, företalet daterat 1724); Erik Tollstadius: Samlade, till större delen förut otryckta, Predikningar. 1856:529 ff (»Jag vill uppläsa några stycken av vår Psalmbok om Jerusalems stads jämmerliga förstöring, som man plägar på denna dagen uppläsa.«; predikan från 1758); David Magnus Hummel: Högmesso-Predikningar. II. 1851:440 (»Läsom den i våra Evangelie-böcker införda ömkeliga berättelsen om Jerusalems jämmerliga förstöring, och vi

Syftet var, som det beskrevs i den ursprungligen av Luthers lärjunge Veit Dietrich författade evangeliebönen, att kyrkobesökarna skulle »allvarligen« ta emot Guds uppenbarelse i Ordet och Kristus, »och det icke försumme och förakte; såsom ditt folk, de otrogne Judar gjorde; på det vi måge leva i din fruktan, dageligen förökas i tron, till din barmhärtighet, och få en evig salighet«. Det är värt att lägga märke till att denna evangeliebön aldrig som i Danska kyrkan ersatte den gamla kollektbönen, den bads inte alls när nattvard firades, och kom därför inte att på samma sätt som i Danmark prägla denna söndag.³

Under senare hälften av 1700-talet utlades Jerusalems förstörelse ofta som en i tiden starkt begränsad händelse. I ett predikoutkast för 10. e. Tref., konstaterar Johan Gustaf Bergius: »1:o Märkes, att vredes-stunden är en kort stund. [...] Men vredes- stunden i sin fulla höjd varade ej över 9 månader, då Jerusalem blev förstört. Matt. 24:22. Så nådig är Gud; när han börjar straffa, så avkortar han tiden.«⁴

Även på 25. e. Tref. med evangelium ur Matt. 24, om den stora vedermodan, nämndes judarna i evangeliebönen som varnande exempel (»och bevara oss för all villfarelse och kätteri. Och enkannerligen därför, att vi icke varde dig otacksamme, förfölje och förakte ditt ord, såsom Judarne«). Däremot synes man på dessa söndagar inte ha anknutit till Matt. 27:25 (»Hans blod komme över oss, och över vår barn«), som istället hade sin plats i passionspredikningarna.

I den norske biskopen Hagerups passionspredikningar, utgivna i svensk översättning 1793, utläggs detta ställe: »Så mycket hava de sett, och all världen ser det intill dome-dag, emedan de ropade: Hans blod komme över oss och våra barn! De förbundo sig och sina barn intill världens ända, att lida straff för detta blodet, vilket straff icke viker ifrån dem«.⁵ Med sin eskatologiska inriktning anlade württembergietismen här ett annat perspektiv, och exempelvis Henric Schartau

skole finna, att Gud icke förgäves hotar sitt ords föraktare, sin nådes motståndare, även med timmeliga straff, wi skole finna, att Jesus hade orsak att gråta, då Han i sin allvetenhet förutsåg Jerusalems förestående olycka«); W. Rudin: Evighetsvinkar. Ny följd. Predikningar öfver Kyrkoårets gamla evangelietexter. Senare delen. 1897:202 (»I våra äldre psalmböcker brukade man i slutet intaga en berättelse om Jerusalems förstörelse, och denna världshändelse borde vara välbekant för varje människa i kristenheten. Denna söndag är också ett vittnesbörd om, att denna dom gått i fullbordan. Och i denna månad fira judarna över hela världen ännu i dag en klagodag till minne av sin stads förstörelse.«); S. F. Fredlund: Predikningar. Ny samling. 1951:380 (»Domen över Jerusalems inbyggare blev en dom efter deras gärningar. De hade slagit ring och stått som en mur omkring den Helige och Rättfärdige och ropat: Korsfäst, korsfäst honom! Därför blevo de själva omgivna och inspärrade av fiendernas skansar och vallar. De hade korsfäst härlighetens Herre: därför fingo de ock se, huru där inom Jerusalems murar restes kors efter kors, där många av deras barn uppoffrades. De hade i raseri satt allt till för att helt riva upp den nya församlingen av Jesu bekännare i förföljelsen, som de anstiftat mot den: därför blev nu deras stad så helt uppriven, att där ej lämnades kvar sten på sten, ja, hela folket blev upprivet och dess spillror kastades omkring över hela jordens vidd«; predikan från 1916).

³ Se härtill Schwarz Lausten 1992:329 ff, som påvisar hur antijudaismen t. o. m. stärktes av Hans Tausen; Edv. Rodhe: Svenskt gudstjänstliv. Historisk belysning av den svenska kyrkohandboken. 1923:121, 183.

⁴ Johan Gustaf Bergius: En Evangelisk Predikares Värk. VI. 1778²:6. Enligt Peter Wieselgrens omdöme var Bergius »en homilet, som haft stort inflytande« (Svenska kyrkans sköna litteratur 1866³:385).

⁵ D. E[iler]. Hagerup: Den Korsfäste Christus, eller Tio Anderika Predikningar Öfwer Hela Christi Pinos Historia. Öfversättning. 1793:173 f.

anför dels »profetian om Judiska folkets självbestånd under deras förskingring«, dels »profetian om Judarnas sammanflyttning, som ännu icke har skett«. ⁶

I 1695 års psalmbok tolkades Matt. 27:25 textnära i nr. 147:14 (»De ropte igen med ett fritt mod, Hans blod skall över oss komma«). Däremot hade ingen psalm i 1695 års psalmbok Jerusalems förstörelse som motiv. Antijudiska motiv är där mycket sällsynta, ⁷ medan Rom och påvens »grymma våld« i 1695:236 skildras i tolv versar under rubriken »Om Antikristo«.

2. Jerusalems förstörelse som tema i dikt och litteratur

För förromantikens Sturm und Drangperiod blev Jerusalems förstörelse ett tacksamt motiv. Till oratoriet *Jerusalems Förstörelse* (1787) inspirerades Bengt Lidner just av psalmbokens historia om Jerusalems jämmerliga förstörelse, som han omdiktade och broderade ut med en ofta mycket skicklig användning av bibliska stildrag, och han visar sig vara förtrogen särskilt med Psaltaren. »I allt detta är Lidner Wallins främste föregångare«. ⁸

Man torde med viss framgång kunna argumentera för att Lidners svulstigt och makabert skildrade katastrof egentligen rör sig på ett inre plan. Horace Engdahl kallar också sitt Lidnerkapitel »Den inre katastrofplatsen«. ⁹ Samtidigt får Jerusalems förstörelse hos Lidner för första gången på svenska språket i poetisk form innebörden av långtidsverkande förbannelse, och kunde i varje fall av vissa läsare uppfattas just så:

Må templets präster sig församla,
Att murarne uppå dem ramla
Till svar på deras bön til Gud,
Och de i dödens öknar famla
Bland sina fäders klagoljud. ¹⁰

⁶ Henric Schartau: *Bref i andeliga ämnen*. II. 1830:176 f (brev LXXV).

⁷ I mild form 1695 nr. 228:1 –
Hjälp Herre mild! hur står det till,
Att ingen här kan lida
Din arma skar', som uppenbar
Ditt ord bekänner vida,
I stort armod med tålmod,
Och vaktar sig för synden?
Där dock sitt hov Turk, Jud' och Päv'
I världen alltid finna.

⁸ Sverker Ek: *Gustaviansk litteratur* (Ny illustrerad svensk litteraturhistoria II). 1967²:529 f. Om Lidner som föregångare till Wallin, se även Emil Liedgren: J. O. Wallins ungdomsutveckling, betraktad med hänsyn till hans senare verksamhet (KÅ 1910):57, 61; dens.: Wallins läroår som psalmdiktare 1806–1812. [II] (KÅ 1916):17, 81, [III] (KÅ 1917):12, 52; Martin Lamm: *Upplysningstidens romantik. Den mystiskt sentimentala strömningen i svensk litteratur*. II. 1920:454, 456.

⁹ Horace Engdahl: *Den romantiska texten. En essä i nio avsnitt*. 1986. Jfr. Karl Warburg: Lidner. Ett bidrag till Sveriges litteraturhistoria. 1889:171 ff.

¹⁰ *Samlade Skrifter av Bengt Lidner*, utg. Harald Elovson (Svenska författare XIV) bd III. 1961:58.

I samband med temats litterära behandling bör också nämnas den vid samma tid populära berättelsen om den vandrande juden. Denne sagofigur saknar enligt Henrik Schück i och för sig all tendens, men har just därför »så väl lämpat sig till att bliva bärare av olika kulturperioders ledande ideer».¹¹ Så har berättelsen »Om en Jude och Skomakare af Jerusalem then odödliga Ahasverus benämnd» kombinerats med berättelsen »Om thet straff hwart Slächte ibland Judarna i synnerhet lida måste», men motivet har också tagits upp i sentida judemission.¹²

En av de samtida versionerna, Chr. Fr. Daniel Schubarts *Der ewige Jude*, får ett lyckligt slut, då Ahasverus åter möter Kristus. Intressant i vårt sammanhang är kombinationen med Jesu blod:

'Da schlaf nun,' sprach der Engel, 'Ahasver,
Schlaf süßen Schlaf; Gott zürnt nicht ewig!
Wenn du erwachst, so ist Er da,
Des Blut auf Golgatha du fließen sahst;
Und der – auch dir verzeiht'.¹³

Själva arbetsmaterialet till sin psalm om Jerusalems förstöring fann J. O. Wallin i C. C. Sturms psalm »Jerusalem, voll frecher Wuth«, varom mera nedan (4).

3. Synen på judarna i några samtida, svenska källor

Bakgrunden till att den svenska riksdagen 1779 medgav religionsfrihet för judar, 1782 års judereglemente, särskilt borgarståndets upprepade angrepp på judarnas ställning och den fortsatta utvecklingen fram till emancipationens seger, har utförligt skildrats av Hugo Valentin i *Judarnas historia i Sverige* (1924), kap. 9–15. I sin avhandling *Press mot friheten* (1988) har Magnus Nyman undersökt åsiktsbrytningarna om minoriteter, så som de kom till synes i de svenska tidningarna 1772–1786. Här skall endast ges några exempel på hur man såg på judarna, så som det kan utläsas ur samtida, svenska källor av särskild relevans för vårt ämne.

I ett av Upfostrings-Sällskapets arbeten (1779), troligen representativt för det dåtida lärda Sverige, sägs om judarna att de, eftersom de inte erkänt Kristus, drivits ut ur sitt land och för all framtid dömts till en kringflackande existens.¹⁴ I prästeståndet lade prosten Anders Bäckerström

¹¹ Henrik Schück: Ur gamla papper [I]. Kulturkritiska uppsatser. 1892:23. Om berättelsen i svensk »folkläsnings», se särskilt P. O. Bäckström: Svenska folkböcker. Sagor, legender och äfventyr, efter äldre upplagor och andra källor utgifne, jemte öfversigt af svensk folkläsnings från äldre till närvarande tid. II. 1848:207–216.

¹² Trenne Trowärdige Relationer [nr 1 daterad Reval 11/4 1604] resp. Ludvig Philipsson: Den vandrande juden i saga och verklighet. 1929³ (Israelsmissionens andelsförenings bokförlag).

¹³ Chr. Fr. Daniel Schubart: Gedichte. 1787 (här den första versionen i Sämtliche Gedichte. II. 1829:66). Se även Aloys Schreiber: Poetische Werke. 1807 (»Der ewige Jude«), Schlegel m. fl. Även Goethe arbetade med motivet. Se vidare Friedrich Helbig: Die Sage vom »Ewigen Juden«, ihre poetische Wandlung und Fortbildung. Berlin 1874:8 ff, samt E. Dal: Ahasverus in Dänemark (Jahrbuch für Volksliedforschung 9). 1964.

¹⁴ Större Sammandrag Af Alla Wetenskaper, Utgifne af et Upfostrings-Sällskap, Förste Delen. 1779:15 f. Se Magnus Nyman: Press mot friheten. Opinionsbildning i de svenska tidningarna och åsiktsbrytningar om minoriteter 1772–1786. 1988:149.

från Ljungby (Kalmar stift), den 13 januari 1779 fram ett memorial om religionsfriheten, där han ställde sig positiv till religionsfrihet för judar, och samtidigt återgav en för hans svenska samtid självklar förutsättning – den augustinska tanken på judarnas vittnesbörd:

Judarna äro levande och vandrande bevis till kristendomens styrka. Vår frälsare har själv pålagt dem att utspidas, för att vittna, varföre få de intet också fritt komma till oss och själve frambära sitt vittnesbörd, såsom ett bittert, men renande salt i fritänkarens sura öga.¹⁵

Motståndet mot religionsfrihet och olika rättigheter för judar var mestadels inte religiöst motiverat. Inte konfessionella anklagelser, utan sekulära, främst ekonomiska argument riktades mot judarna och deras nyvunna rättigheter.¹⁶ Denna argumentation återkommer under 1800-talets första hälft, inte bara hos delar av borgerskapet, utan även karikerande i t. ex. Esaias Tegnér's brev.¹⁷

I förhållande till Gamla testamentet drog de nya böckerna: 1811 års kyrkohandbok, den Lindblomska katekesutvecklingen, och den Wallinska psalmboken samtidigt åt två håll. Genom högmässans nya inledning enligt 1811 års kyrkohandbok (det trefaldiga Helig ur Jes. 6, följt av »Herren är i sitt heliga tempel...«) hade uppenbarelsekontinuiteten med Israel förstärkts. Och något för det svenska 1800-talets kyrkofromhet utmärkande är användningen av sabbaten som beteckning på den kristna söndagen, t. ex. i Wallins psalm för lördagens afton, den s. k. Järvsöpsalmen: »Det ringer till vila, och veckan går ut. Guds sabbat sig nalkar, och mödan har slut«.

När Wallin 1812 för psalmbokskommittén redovisade sin mycket uppskattande syn på Psaltarens psalmer, hade han också reservationer: »Härmed nekas icke, att Davids psalmer [...] stundom böra accomoderas, förkortas, retrancheras i avseende på några judiska och mindre humana idéer o. s. v.«¹⁸ Här gick andra dock betydligt längre. 1799 talade Jakob Tengström i Åbo om hur lagens tavlor gavs åt »ett då än mycket ohyfsat Folk, som ifrån trälldomstillståndet i Egypten skulle dragas till medborglighet och någon slags samfundslevnad«.¹⁹ Och 1815 gav den neologiske Gotlandsprosten Gustav Lutteman anonymt ut sina *Anmärkingar vid det af Kongl. Psalm-Kommitén utgifna Förslag till förbättrade Kyrko-Sånger*, där han bland annat hävdade att ur psalmboken borde alla uttryck för förkrosselse, såsom varande judiska, utgå. Hosianna, Halleluja och Sebaot var »främmande icke mindre till sin betydelse, än härkomst«. En direkt

¹⁵ Prästeståndets riksdagsprotokoll 24. 1778-1779. 1990:201.

¹⁶ Nyman 1988:126, 137.

¹⁷ Esaias Tegnér's brev (red. Nils Palmborg) II. 1818–1823. 1954:235, 340 (t. J. Adlerbeth 20/4 1823 »penningförlägenheten, är ju dock uppenbarligen en följd av de Judiska åtgärder som Ständerna själva togo vid 1817 års Procentare Riksdag«), 356, VI. 1830–1832. 1958:313 (t. J. F. af Lundblad 7/12 1832 »våra förträffliga finanser: men de äro i allt fall utbota, och varken Judarna eller deras Messias vilja ha dem ordnade, emedan alltid något är att schackra på oredan«), VII. 1833–1835. 1960:19, 25, IX. 1839–1840. 1969:203 (t. A. Melander 25/2 1840), medan synpunkter på judisk »partikularism« i Gamla testamentet, jämförd med Walter Scotts skotska »partikularism«, återfinns endast i ett par brev (IV. 1826–1827. 1955:12, 15).

¹⁸ Albin Hildebrand: Svenska kyrkans psalmbokskommittéer och psalmboksförslag under 1700-talet och början af 1800-talet. 1884:167 (Wallins Betänkande rörande Nya Psalmboken. 1812). Se även Emil Liedgren: Svensk psalm och andlig visa. 1926:450.

¹⁹ Anmärkingar om en för Svenska Kyrkan antagelig allmän Chateches (Journal för Prester, årg. 2). 1799:359.

antijudisk tendens låg i förslaget att ändra »Av kärlek till oss slaktat« till »Av hat och blindhet slaktat«. Emellertid tömde Lutteman sin kritiska beteckning på dess egentliga innehåll, då han gav intryck av att kritisera även »Fader Son och Ande, Dig ske pris i allo lande!« just som judiskt (!) uttryck.²⁰

När Wallin kallar det som han uppfattar som primitivt i kristendomen för »judiskt«, syftar han på vissa drag i den förkristna judendomen, men kritiken träffade – förmodligen utan att Wallin var medveten om det – även den samtida judenheten i Sverige. Den judiska närvaron i landet blir inte föremål för någon teologisk reflektion, och om någon medveten antijudisk avsikt är det inte fråga. Däremot blir effekten antijudisk. Detta betraktelsesätt är inte originellt för Wallin, utan torde påträffas mer eller mindre tydligt hos alla som betraktar kyrkohistorien eller den allmänna historien enligt ett evolutionistiskt schema – i samtiden ännu tydligare hos Esaias Tegnér.²¹

I den lindblomska katekesutvecklingen 1811 infördes en inledande »Korrt Religions-Historia«, där det bl. a. heter att »med Jerusalems förstörelse upphörde sedermera den Judiska Gudstjänsten, som icke behövdes, sedan Jesus, det sanna ljuset, kommit i världen. Judarne hade, genom sin otro, gjort sig ovärdige, att längre heta Guds folk. Gud beredde sig därför ett Folk av alla dem, som anammade Evangelii Nåd, och kallades Kristne.«²² Därmed hade den s. k. ersättningsteologin, som förutsätter ett historiskt betraktelsesätt, för första gången fått officiell sanktion i den svenska kyrkan. Fram till 1878 års katekesutveckling skulle dessa formuleringar kanske mer än några andra påverka den svenska befolkningens syn på judarna.

Carl Axel Aurelius har framhållit hur *det historiska medvetandet* som präglar 1811 års katekesutveckling, bildar ett självklart mönster för livstydningen under 1800-talets inledande decennier. Träffande pekar han på hur konflikter inte tänkes uppstå mellan den enskildes historia och världshistorien, utan mellan »utvecklingen som sådan och allt som vill hämma och hindra densamma«. Utvecklingstanken förutsätter alltså en »harmonisk« princip.²³

I prästeståndets debatt 1815 om judelagstiftningen höll Johan Olof Wallin sitt jungfrutal som riksdagsman för Stockholms stads präster. I sitt »formellt glänsande, halvt ironiska, halvt insinuanta anförande« yrkade han en seriös, kritisk prövning av de olika anklagelser som riktats mot judarna, och tillstyrkte en särskild utredning. Han sade sig ha ett gott personligt intryck av

²⁰ [Lutteman] 1815:17 f., 38, 88 och passim. Se Wieselgren 1866³:432, Emil Liedgren: Neologien, romantiken, uppvaknandet 1809–1823. Svenska kyrkans historia VI.2. 1946:261 f.

²¹ Se Joh. Lindblom: Tegnér och Bibeln (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 42. Nr. 1). 1946:68, 75; Sten Hidal: Apollo var dock inte döpt! Esaias Tegnérns syn på religionernas kontinuitet (Gnosis. Tidskrift för en andlig kultur 3–4 88 – 1 89). 1989:92 (»judendomen, för vilken Tegnér hyste en stark aversion. Visserligen tillerkänner Tegnér judendomen en *historisk* roll i samband med kristendomens uppkomst, men den då existerande judendomen avvisade han helt«).

²² Doctor Márten Luthers Lilla Cateches, med Förklaring af Doct. Ol. Swebilius. Ärke-Biskop. På Kongl. Maj:ts Nådiga Befallning Öfwersedd. 1811:9. Om den inledande religionshistorien, se Dick Helander: Den Lindblomska katekesen (Samlingar och Studier till Svenska Kyrkans Historia 14). 1947:99, 112 ff, som framhåller att ingen motsvarighet fanns i Swebilii katekes, men däremot i tyska katekeser från 1700-talet. Framställningen är mycket lik den i Linköping 1801 anonymt utgivna Första underwisningen för lärobarn i christendomen.

²³ Carl Axel Aurelius: Luther i Sverige. Svenska lutherbilder under tre sekler. 1994:151. Om den »suggestivt« bindande utvecklingstanken som gemensamt tankeschema, se även Anders Nygren: Atomism eller sammanhang i historiesynen. Något om det självklaras roll i historien (dens.: Filosofi och motivforskning). 1940:70.

de judar han lärt känna, men hans ståndpunkt torde, enligt Emil Liedgrens bedömning, »knappast kunna kallas positivt judevänlig».²⁴

4. Wallins »romantiska« bearbetning av Sturms Jerusalemspsalm

I 1819 års psalmbok infördes som nr. 88 Wallins omdiktning av den mildt neologiske²⁵ Christoph Christian Sturms (1740–86) »Jerusalem, mit frecher Wuth« (sv. »Jerusalem! i överdåd«). Wallin torde ha använt sig av den tvåstrofiga versionen i *Deutsches Stockholmisches Gesang-Buch mit einem Gebet-Buche*, utgiven i Stockholm 1801:

Jerusalem, voll frecher Wuth,
verwünscht sich, fordert Jesu Blut
zur Strafe seiner Sünden.
Sie will ihr Heil durch Jesum nicht:
wie mußte sie nicht sein Gericht
und seine Macht empfinden!
Der Unschuld Blut kam über dich,
o Volk! er war dir fürchterlich,
den du verwarfst; sein Arm war schwer,
für dich nun keine Rettung mehr.
Jerusalem! ihn hat, von dir
so frech verschmäh't,
dein Gott gekrönt mit Majestät.

Jerusalem! i överdåd
Föraktar du Guds kärleksråd
Och ler åt Kristi pina.
Guds Israel! med gudlöst mod
Du manar över dig hans blod
Och över barnen dina.
Och över dig det komma skall!
Se dina stolta murars fall,
Och gack, att, flyktig och förspridd,
Från tid till tid, kring jordens vidd,
Bevittna²⁶ ho den Herren var,
Som korset bar,
Och se i vem du stungit har!

Sturms historiskt syftande straffpsalm med triumfalistiskt slut har av Wallin bearbetats i dramatiserande riktning. Detta visar sig i de troligen från Lidner hämtade murarnas fall, men framför allt i det imperativ (»gack«), som kan ha inspirerats av berättelsen om den vandrande juden, och som helt saknar motsvarighet hos Sturm. Däremot återger Wallin inte Sturms närmast antieskatologiska formulering »für dich nun keine Rettung mehr«, som bryter av mot dennes i övrigt historiserande tolkning. Över sin psalm har Wallin satt rubriken »Hans blod komme över oss! Matt. 27:25«, men i första versen blandar han skilda bibelanspelningar²⁷ med påståenden som saknar biblisk täckning, och uttalar vad som kan uppfattas som en förbannelse över det judiska folket för all framtid.

Behandlingen av Jerusalems förstöring i en passionspsalm är ny för svensk psalmtradition, den försvagar passionsmotivet och ger förstöringsmotivet en annan kontext och innebörd än det haft i äldre tradition. I vers 2 tar försoningsmotivets praktiska tillämpning i lätt neologisk färgning (»kärlek, tro och tålmod«) oförmedlat över. I denna psalm möter samma »dogmatiska

²⁴ Liedgren 1946:184. Jfr. Johan Feuk: Var Johan Olof Wallin antisemit? Till diskussionen om psalmen 88 (Personhistorisk tidskrift 65). 1967:156 ff, som är avsevärt mera positiv, och även trycker av hela Wallins anförande.

²⁵ Emil Liedgren: Johan Olof Wallin i yngre år (1779–1810). 1929:59.

²⁶ »Bevittna« betyder här inte »åse«, utan »bära vittnesbörd om«, och syftar alltså på den augustinska föreställning som ovan citerats från prosten Bäckerström, att Kristus skulle ålagt judarna »att utspridas, för att vittna«.

²⁷ 1 Mos. 4:12, Ester 3:8, Matt. 23:35, 27:25, Luk. 19:43–44, Rom. 2:4, Joh. 19:34, 37.

och teologiska aningslöshet« som Jan Arvid Hellström iakttagit i Wallins tidigare psalmdiktning, och liksom där kringgår han den traditionella, doktrinära kristna traditionen.²⁸ Aningslöst var det även att förse psalmen med en from, musikalisk dräkt, som passade endast till andra versen – den sedan 1697 års koralpsalmbok välkända 1500-talsmelodin »Av hjärtat haver jag dig kär«.

Här är inte platsen att utreda om Wallins psalm kan sägas ha drag av den slags teatralisering som Horace Engdahl hos Lidner kallar »jagets närvaro som känslös betraktare«. Imperativet »gack« skulle då inte innehålla någon verklig uppmaning, utan tillhöra den sceniska form i vilken diktaren uppträder »i direktsändning från den inre katastrofplatsen«, där han identifierar sig med och övertar Israels roll.²⁹ Uttrycksmässigt motsvaras orden om att gå »flyktig och förspridd Från tid till tid, kring jordens vidd« närmast av Wallins beskrivning i slutpsalmen till 1819 års psalmbok av hur själen ännu »följd av sorgen, Irrar utom Fadersborgen«. Till de romantiska dragen i psalmen hör den avsiktliga dubbeltydigheten: psalmen uttalar en dom över judafolket, men syftar också till en moraliserande användning av denna dom som varnande exempel för den kristna församlingen.

Till den romantiska stilen hör även andra versens ursprungliga början. När Wallin först publicerade psalmen i 1816 års psalmboksförslag, började vers 2: »Men du! som för vår frälsnings skull«,³⁰ 1819 ändrad till »O du, som [...]«. Ändringen innebar att andra versen – som inte alls nämner eller anspelar på judafolket – kunde användas separat, oberoende av vers 1, och i 1986 års psalmbok har vers 2 också tagits in ensam. Versens ursprungliga början binder den däremot till vers 1, som dess kontrast och omvändning, där Matt. 27:25 motsvaras av den enskilde kristnes bön att Jesu blod måtte komma välsignande och livgivande över honom. Just kontrasten utgjorde ett viktigt stilmedel redan i den första versen (»föraktar« – »kärleksråd«; »ler« – »pina«; »Guds Israel« – »gudlöst mod«).

Ingenting tyder på att Wallin med den andra versen skulle ha syftat på en enskild judes konversion, och att psalmen alltså skulle vara en judemissionspsalm. Inte heller kan man, med hänvisning till det nya begynnelseordet »O«, hävda att Wallin därmed sökt återkalla effekten av vers 1, och gett form åt en »tanke, fylld av mänskokärlek«.³¹ Troligare är just en önskan om att kunna använda vers 2 separat:

O du, som, för vår frälsnings skull,
Oskyldig, helig, nådefull,
Dig själv ej ville skona!
Ditt blod, o Jesu! över mig
Välsignande må gjuta sig,
Att mig med Gud försona.
Mig live detta dyra blod

²⁸ Jan Arvid Hellström: Det Wallinska dilemma. Strödda reflexioner kring Wallins psalmdiktning, tro och teologi (Johan Olof Wallin. En minnesskrift 1989). 1989:141, 145. Kapitlet har rubriken »Wallins psalmer från 1816 – nyplatoniska-romantiska influenser, men fortsatt ointresse för dogma och teologi«. Se även Sven-Erik Brodd: »Exemplet af en ren och hjertlig fromhet«. Kring den moraliska mariabilden hos Johan Olof Wallin (Johan Olof Wallin. En minnesskrift 1989). 1989:179, som träffande talar om koncentrationen i 1819 års psalmbok på »ett förkortat försoningsperspektiv«. För stimulerande synpunkter på Wallins psalmer tackar jag särskilt FL Håkan Möller.

²⁹ Engdahl 1986:120 f.

³⁰ Nr. 98 i J. O. Wallin: Förslag till Svensk Psalmbok. 1816.

³¹ Feuk 1967:154.

Till kärlek, tro och tålmod;
Det tröste mig i all min nöd,
Det styrke mig i liv och död:
Att efter ett, i frid och hopp,
Fullbordat lopp,
Jag i din famn må tagas opp!

Ur ett längre historiskt perspektiv är det kontrasterande »men« emellertid av stort intresse. Den äldre lutherska teologin hade framhållit den religiösa kontinuiteten med det förkristna Israel, och därvid gått så långt i anakronism att t. ex. patriarkerna helt enkelt betraktades som kristna. Det är alltså inte fråga om någon historisk ersättningsteologi, utan istället om en ohistorisk kontinuitets- eller identitetsteologi.³² Likheten mellan Gamla testamentets Israel och det samtida Sverige framhövdes i många sammanhang. Israels olyckor blev därmed främst varnande exempel för samtidens och framtidens kristna. Nyckelordet var »(lik)som«. Mot detta ställer de romantiskt påverkade nu det kontrasterande »men«, som betonar skillnaden, olikheten, och den historiska utvecklingen, med det gamla Israel som endast ett förstadium till kristendomen. Exempel kan hämtas, förutom hos Wallin, också från Frans Michael Franzéns kända adventspsalm »Bereden väg för Herran« (1819:53), med dess (numera uteslutna) sjunde vers, som också den erinrar om Lidner:

Jerusalem är öde,
Dess tempel fallit ner,
Dess präster äro döde,
Dess spira är ej mer;
Men Kristi rike varar
Och sig alltmer förklarar.
Välsignad vare han,
Som kom i Herrens namn!

Samtidigt ändras kritiken mot judarna från att de tolkar uppenbarelse fel (kätter) till att de har stannat på ett passerat stadium i utvecklingen. Judendomen betraktas som en återvändsgränd, helt utan eskatologisk betydelse. Först detta historiska evolutionsperspektiv skapar förutsättningar för en verklig ersättningsteologi.

Vår tolkning av »Jerusalem! i överdåd« som en psalm om Jerusalems förstöring, som tidigare inte förekommit i vetenskapliga sammanhang, styrks av flera äldre psalmvalslistor. I Lundebergs lista från 1877 rekommenderas psalmen på 10. söndagen efter Trefaldighet (evangelieårgången om Jerusalems kommande förstöring), därtill på 25. e. Tref. (2. årg.), men däremot först som nionde alternativ för passionsgudstjänster över Fjärde akten, st. 10 och 12,

³² Se t. ex. Paul Althaus: *The Theology of Martin Luther*. 1966:98 f. (»And for both Luther and Paul, this faith of the fathers is not an essentially different or pre-Christian faith but, because Christ himself is already present in the Old Testament word of promise, genuine faith in Christ; it is the one and the same faith which the church today has. It is distinguished only by its 'tense': that is, it differs in terms of its temporal relationship to the Christ incarnate in history. [...] This also means that since the beginning of the world there has always been a church; it existed in the believers«).

och ännu i Lundblads lista från 1904 står den som sjätte alternativ på 10. e. Tref., medan endast vers 2 rekommenderas på 5. i Fastan.³³

Under 1800-talet publicerades endast ett försök att revidera psalmen 1819:88. Det var kyrkoherden i Laholm Johan Fransén, som 1840 anonymt gav ut anmärkningar till psalmboken, som förtjänar att uppmärksammas inte minst därför att han anlägger ett funktionellt och inte ett litteraturhistoriskt perspektiv på psalmerna. Om Wallinpsalmens första vers skriver han:

Det är ej lätt att fatta meningen med denna vers, som icke heller står i synnerligt sammanhang med den följande [...]. Om Jerusalem och Guds Israel skall beteckna de Kristna, och följaktligen bör kunna tillämpas på varje kristen inom den svenska församlingen, så syns tilltalet nog hårt. Ty, ehuru sant det är att gudlöshet och sedefördärv gått vida, vill man dock icke tro att Sveriges kristna invånare allmänligen nedsjunkit i ett så rysvårt elände, som det vari Guds Israel här avmålas. Åsyftas däremot det verkligen förstörda Jerusalem, och det Guds Israel Judarna, som äro spridda över hela jorden, så vore väl djärvt att påstå det de förakta Guds kärleksråd, le åt Kristi pina, och mana Försonarens blod över sig och sina barn, ehuru deras fäder gjort sådant.³⁴

Istället föreslog Fransén en omarbetning av första versen i historiserande riktning, långt ifrån filosemitisk, men dock utan förbannande imperativ. Före Wallins oförändrade andra vers ville han skjuta in en nyskriven:

Jerusalem i överdåd
Föraktat har Guds kärleksråd
Och lett åt Kristi pina.
Guds Israel med gudlöst mod
Har manat över sig hans blod
Och över barnen sina.
Och det har kommit över dem
Som eldregn över Sodoms hem;
Än flyktiga de spridda gå,
Att lönen för sin möda få,
Och vittna ho den Herren var,
Som korset bar
Och deras ondska mördat har.

När jag nu ser på deras brott
Som, Jesu! endast du gjort gott
Och ville sällhet skänka.
Då må jag slå mig för mitt bröst
Och fråga: var skall finnas tröst
För dem, som ej betänka
Vad tjäna kan till deras frid
I evighet och denna tid?
O Jesu din församling giv
Blott nåd, att söka evigt liv
I din försoning och ditt ord,
Som på vår jord
Till världens slut skall bli kungjord.

5. 1900-talstolkningar

Samtidigt som historien om Jerusalems förstöring under 1800-talet blev allt sällsyntare i psalmboksutgåvorna, kom den ut i nya, separata upplagor, med nya motiveringar. En utvidgad version gavs 1859 ut i Norrköping, med det angivna skälet att »i synnerhet för dem, som bo i de städer, där Judarna få vistas, och dagligen se dem på gatorna med deras ännu lika egendomliga

³³ [Z. J. Lundeberg:] Psalmanvisning eller »Bibel, psalm- och evangelii-bok«, med hvarandra sammanställda. Jemte förslag till psalmer, lämpade efter kyrkoårets samtliga predikotexter, m. m. 1877:104, 119, 129. G. T. Lundblad: Psalmvalslista för högmässogudstjänsten m. m. jämte framställning af grunderna för val af psalmer och psalmmelodier. 1904:52, 40 f.

³⁴ [J. Fransén:] Några små dels upplysningar dels anmärkningar wid den nu brukliga Svenska psalmbok, som gillades och stadfästes 1819. Af en wän till sanning och rätt. 1840:16.

drag, är det en besynnerlig betraktelse att blott fråga: 'Vad är detta för ett folk och vadan äro de komma?'³⁵ Gamla psalmbokens version gavs senare ut separat även i Göteborg 1872, och – tydligen med ny aktualitet – i Luleå 1933.³⁶

En bearbetning av en annan psalm med Jerusalems förstöring som motiv, A. E. Friedlanders översättning av J. A. Bruns »Jerusalem, till aska du har blivit« publicerades 1928 som nr. 107 i Carl Norborgs *Luthersk psalmskatt*. Den saknar emellertid antijudiska drag, och syftet med att besjunga Jerusalems förstöring är entydigt att inskräpa vikten av omvändelse och tro innan det blir för sent.

Under 1900-talets första årtionden fick Wallins psalm 88 nya förståelsehorisonter, kulminerande på 1930- och 1940-talen. Medan Veit Dietrichs föga använda evangelieböner för 10. resp. 25. söndagen efter Trefaldighet år 1921 hade reviderats, överfördes Wallins psalm utan debatt oförändrad och oförkortad till 1937 års psalmbok, samtidigt som det länge såg ut som om de båda israelsmissionspsalmerna från Nya Psalmer 1921 skulle uteslutas.³⁷ Även om Wallins psalm inte kommit till i medvetet antijudisk avsikt, hade den fått en närmast övertydlig antijudisk effekt, starkare ju längre tiden gått. Man skulle kunna tala om en romantikens demoni.

Först 1967 uttalade Svenska kyrkans biskopar bl. a. att utländska exempel på att »judarna«, syftande på »hela folket och dess sentida avkomlingar«, betecknats som gudamördare, vore »helt främmande« för svensk tradition »i både förkunnelse och undervisning«.³⁸ Det finns goda skäl att betona att sådana formuleringar i Sverige aldrig haft någon central plats och inte begagnats i samma utsträckning som i reformationens hemland, men »helt« främmande för svensk tradition har de dock inte varit.

Biskopsmötets uttalande hade sin omedelbara bakgrund i att docent Bernhard Tarschys hösten 1965 i TV-programmet »Fråga kyrkan« ställt frågan om kyrkans medansvarighet i antisemitismen och pekat på Wallins psalm 88 med dess »hätiska utfall mot det judiska folket.«³⁹ Biskoparna deklarerade nu att psalm 88:1 »bör icke i något sammanhang användas och bör vid första tillfälle avlägsnas ur psalmboken«. Dessförinnan gav man emellertid den förbryllande beskrivningen av psalmen, att »även om den syftar på den svenska kristenheten inbjuder den till missförstånd och är därför klart olämplig«. Fram till och med orden om de fallande murarna kan denna tolkning måhända försvaras, men tanken att en svensk kyrkoförsamling verkligen skulle kunna inse att den sjunger om sitt eget (eventuellt kommande) irrande »från tid till tid, kring jordens vidd« framstår endast som obegriplig.

Situationen kommenterades av professor H. S. Nyberg i en understreckare i Svenska Dagbladet. Hans artikel innehöll flera överdrifter (t. ex. kritiken mot psalm 80:3–4 i 1819 års psalmbok), rena feltolkningar – bl. a. sägs syftet med psalmbokens historia om Jerusalems förstöring ha varit att »menigheten riktigt skulle frossa i hämndkänslor«, och felaktigheter som att

³⁵ Jerusalems Förstöring, ett vittnesbörd om Profetiornas fullbordan jemte Planritningar öfver staden och Templet. 1859:3.

³⁶ En mycket betänklig och märkvärdig Historia om Jerusalems jemmerliga förstöring. 1872 resp. En Historia Om Jerusalems jämmerliga förstöring kårteligen författad. 1933.

³⁷ Lars Edvardsson: Kyrka och judendom. Svensk judemission med särskild hänsyn till Svenska Israelsmissionens verksamhet 1875–1975. 1976:78 f.

³⁸ »Passionshistorien och judarna. Ett uttalande av biskopsmötet« (Ärkebiskopsämbetets arkiv, Uppsala), Lunds domkapitels cirkulär Nr 1347, daterat 7/2 1967. Det är oklart hur många domkapitel som verkligen distribuerade uttalandet till sina präster, se Svenska Dagbladet 23/4 1967.

³⁹ »Ansaret för Jesu korsfästelse« (Judisk Krönika årg. 36 - maj 1967):117.

psalm 88:2 skulle vara Wallins original. Samtidigt konstaterar Nyberg träffande att »kyrkorna ha beskyllt judarna för detta blinda och förblindande hat och ha själva fallit offer för det«. ⁴⁰

Debatten fortsattes av litteraturprofessorn Olle Holmberg, som i en artikel i *Samlaren* 1925 hade påvisat Sturms författarskap till »den ståtliga och rikt rytmisserade psalmen 88, Jerusalem i överdåd«. ⁴¹ Nu framhöll Holmberg att författaren här identifierade sig med judarna. Han uteslöt tanken att Wallin inte skulle ha vetat att krigsknektarna i Joh. 19:34, 37 (»Och se i vem du stungit har») var romare och inte judar. Samtidigt medgav han att judarna i psalmen »är dels riktiga judar – det är ju obestridligt«. ⁴² Istället för att – som Nyberg – kritisera psalmens sentida användning och tolkning, koncentrerar sig Holmberg uteslutande på dess tillkomstsituation.

Samma tendens präglar den längre uppsats där rektor Johan Feuk ställde den tillspetsade frågan »Var Johan Olof Wallin antisemit?«. Svaret blev självfallet nej, men frågan kan samtidigt konstateras vara felaktigt, anakronistiskt ställd. Såväl Nyberg som Holmberg kritiserar hårt av Feuk, bl. a. för att inte ha känt till det tyska originalet, och för att därför ha tillskrivit Wallin poetiska förtjänster som i själva verket varit Sturms. Feuks syfte är uppenbarligen att försvara Wallin, inte minst gentemot 1695 års psalmbok, som Nyberg berömt. Han anger t. o. m. att Wallin i själva verket skulle mildrat Sturms antijudiska uttryckssätt genom att utesluta beteckningen »Mörderstadt« om Jerusalem. Detta är emellertid alldeles oriktigt, eftersom ordet återfinns endast i Sturms fyrstrofiga version och alltså saknas i den tvåstrofiga, som Feuk nämner, dock utan att citera den, och tydligen utan att ha läst den. Icke Wallin, utan redan Sturm har alltså uteslutit denna beteckning. ⁴³

I en insändare till *Svensk Kyrkotidning* togs Wallins psalm i försvar även av prosten Daniel Fredlund. Han frågade om »första versen av psalm 88« innehöll »en enda rad, ett enda ord, som icke vilar på det fastaste såväl bibliska som allmänhistoriska underlag?«. Till biskopen i Lund riktade han frågan om man inte gjorde »vår tids judar« en björntjänst, genom att åsidosätta »klara fakta i våra kristna urkunder«. Biskop Martin Lindström – som utarbetat biskopsmötets uttalande – svarade att versens avslutande imperativ kunde »verka högdraget, föraktfullt fördömande: rätt åt dem!«. En sådan tolkning var inte avsedd, men det var svårt att bestrida att ordalydelsen kunde ge anledning till den. Istället för att själv ställa sig under domen, riktade den sjungande församlingen den mot ett annat folk. ⁴⁴

I en följande artikelserie i samma tidskrift behandlade missionsdirektor Göte Hedenquist ämnet *Israel i vår psalmbok*. Om Wallins psalm sägs att den »behöver endast vara ett uttryck för vår egen synd och oförmåga, speglad i Israels historia, som ledde fram till korset. En annan sak är, att den i vår tid med de fruktansvärda judeförföljelser, som övergått Europa och lämnat 6 millioner döda, lätt kan framkalla missförstånd och förefalla onödigt att använda«, varefter Hedenquist konstaterar att det är »väl motiverat« att vers 1 »så gott som aldrig sjunges eller läses i våra kyrkor«. Dock framhåller han att »hade vårt svenska kyrkfolk varit mer fostrat i Bibeln och framförallt i N.T.:s trosvärld, så hade man med större förståelse också kunnat använda den

⁴⁰ H. S. Nyberg: Psalmen om Kristi pina (*Svenska Dagbladet* 13/5 1967).

⁴¹ Olle Holmberg: Psalmen 481 (*Miscellanea; Samlaren*). 1925:228.

⁴² Olle Holmberg: Psalmen 88 (*Svensk Litteraturtidskrift* 29. 1966). 1967:86.

⁴³ Feuk 1967:152 f.

⁴⁴ Insänt. D. Fredlund: Öppna frågor till biskop M. Lindström; Martin Lindström: Svar till prosten Fredlund; D. Fredlund: Replik till Biskop Martin Lindström (*Svensk Kyrkotidning*). 1967:182 f., 215. Att biskop Lindström utarbetat uttalandet framgår av biskopsmötets protokoll 16–19 januari 1967 § 60 (Årkebiskopsämbetets arkiv, Uppsala).

psalmen«, men anser samtidigt att »stor kristlig hänsyn« bör tagas till »de utanför Kyrkan stående ättlingarna av det gamla Israel«. Men »korset är och förblir 'för judarna en stötesten och för grekerna en dårskap'«. ⁴⁵ Till detta måste emellertid sägas att den första versen av Wallins psalm innehåller så mycken annan anstöt än den korsets anstöt som aposteln talar om, att denna istället riskerar att skymmas.

Trots biskopsuttalandet 1967 fortsatte det Svenska kyrkan närstående bokförlaget Verbum att i Kristi pinas historia i psalmböckerna hänvisa till »Sv. Ps. 88« efter fjärde aktens fjärde stycke, även i de reviderade 1970-talseditioner som kompletterats bland annat med de 1969 godkända melodierna till väckelseidens sånger. Av de mera använda psalmvalslistorna rekommenderades hela psalm 88 i den lista som gavs ut av Harald Göransson och Ragnar Stenberg som första alternativ efter predikan över första årgångens alternativtext på 5. i Fastan, liksom för passionspredikan i den av Erik Montan, Åke V. Ström och Hans Brehmer utgivna psalmvalslistan för bigudstjänster. I Montan-Ströms *Högmässans psalmer* anges psalmen som alternativ vid två texter, medan den i Hans Karlssons lista från 1982 har förpassats till femte plats bland »andra psalmer« i en årgång. I första upplagan av Montan-Ström 1942 anmärktes särskilt: »Till Ev, som handlar om hur Israel förkastar Herren, passar givetvis 88 bäst men måste i innevarande läge användas med försiktighet« - en anmärkning som av någon anledning ströks i andra upplagan 1962, där psalmen istället utan kommentar flyttats från andra till tredje alternativ. ⁴⁶ En SCB-undersökning av prästernas faktiska psalmbruk angav år 1981 antalet som använde Sv. Ps. 88:1 till så relativt många som 18 %, medan v. 2 användes av 62 %. ⁴⁷

I 1986 års psalmbok är Wallins krassa formuleringar - i likhet med den triumfalistiska slutversen i Franzéns adventspsalm ⁴⁸ - uteslutna. Kontrasteologin har där tagit sig enklare och

⁴⁵ Göte Hedenquist: Israel i vår psalmbok. III (Svensk Kyrkotidning). 1967:409.

⁴⁶ [Harald] Göransson - [Ragnar] Stenberg: Psalm och koral i högmässan. Psalmvalslista. 1965²:35, Erik Montan & Åke V. Ström & Hans Brehmer: Bigudstjänsternas psalmer. Psalmförslag för aftonsång och övriga mindre gudstjänster samt vigslar jämte textförslag i förekommande fall. 1945:116 f., Erik Montan & Åke V. Ström: Högmässans psalmer. En orientering för präster och lekmän jämte psalmförslag i anslutning till den svenska evangelieboken. 1942:55 f., 1962²:52 f., Hans Karlsson: Kyrkoårets psalmer. Psalmvalslista med förslag ur Den svenska psalmboken 1937 och Psalmer och visor 76. (SPT:s handböcker V). 1977:38. I äldre listor hade psalmen rekommenderats av Knut Peters: Psalmvalslista för högmässan med hänsyn tagen till nya psalmboken. 1938:41, G. T. Lundblad: Psalmvalslista för högmässogudstjänsten m. m. jämte framställning af grunderna för val af psalmer och psalmmelodier. 1904:52, [Z. J. Lundeberg:] Psalmanvisning eller »Bibel, psalm- och evangelii-bok«, med hvarandra sammanställda. Jemte förslag till psalmer, lämpade efter kyrkoårets samtliga predikotexter, m. m. 1877:104, 119, 129, däremot inte i Axel Simonsson: Psalmvalslista för högmässogudstjänsten m. m. 1929.

⁴⁷ Den svenska psalmboken. Band 2 (SOU 1981:50). 1981:29, 13, där psalmen anges vara under bearbetning.

⁴⁸ I psalmkommitténs betänkande Den svenska psalmboken. Band 1 (SOU 1981:49). 1981:101 planerades v. 7 att återges oförändrad, men i Den svenska psalmboken. Volym 1 (SOU 1985:16). 1985:115 intogs Britt G. Hallqvists förslag till omarbetning:

Se, furstar kan fördrivas
och riken störta kull
och höga tempel rivas
och allt bli stoft och mull,
men Kristi rike varar
och sig alltmer förklarar.
Välsignad vare han
som kommer i Herrens namn!

mera banala uttryck, som i Anders Frostensons översättning av en amerikansk sång, »Ljus som liv åt världen gav«, där det i vers 6 med stor förenkling heter att »Moses gav oss lag och krav, halleluja. Jesus lyfter bördan av. Halleluja«. Det uttrycker en helt annan uppfattning än t. ex. 1700-talspietisten Rambachs identitetsteologiska tal om »Kristus i Mose«, och utgör en sentida, mera ofarlig historisk kontrastteologi än den vi funnit i Wallins psalm om Jerusalems förstöring.⁴⁹ Ur ett kyrkohistoriskt perspektiv kan en förenklad kontrastteologi dock sägas vara problematisk även när den inte uppträder i ersättningsteologisk dräkt.

Summary

Since the late 17th century, when the story of the destruction of Jerusalem (after Josephus) was added to the Swedish Prayer Book, it was read aloud or mentioned on the 10th Sunday after Trinity, the latest examples dating from the early 20th century. In Bengt Lidner's oratorio on the subject (1787), the motive was dramatized in the style of the Sturm-und-Drang-period. Different versions of The Wandering Jew was spread in the early 19th century.

In the 17th and early 18th centuries, when Jewish faith still was not allowed in Sweden, explicit Anti-Jewish themes had been rare in Swedish theology and church life. When Johan Olof Wallin in 1816 published his hymn on the destruction of Jerusalem, the officially accepted presence of Jews in Sweden formed a new context to Church hymns as well.

Wallin's rearrangement of C. C. Sturm's "Jerusalem, voll frecher Wuth" was included in the Hymn Book of 1819. The rearrangement was made in a dramatizing way, inspired probably both from Lidner and The Wandering Jew. In his first verse, Wallin mixed different Bible quotations with non-Biblical arguments and what may be understood as a curse on the Jewish people. The treatment of the destruction of Jerusalem in a hymn on the passion of Christ was new to Swedish hymnal tradition, it weakened the passion theme, and gave a new context to the destruction. The second verse, in contrast, was totally dominated by the practical application of the atonement of Christ.

The old Lutheran theology had emphasized the religious continuity with the pre-Christian Israel, even regarding the patriarchs as Christians. Wallin instead applied a historical view of development and contrast. While the old Lutheran theology had been a theology of continuity and identity, the new one was a theology of evolution and replacement. This had been given official approval in the religio-historical introduction to the Swedish Catechism of 1811.

The first verse of Wallin's hymn was excluded from the Swedish hymnal as late as in 1986, though the Bishops in 1967 had stated that it should not be used in the congregations.

⁴⁹ Att relatera olika sentida, kontrastteologiska varianter till den kontrastteologi som finns hos aposteln Paulus är en intressant forskningsuppgift, som emellertid helt skulle ha sprängt ramarna för denna uppsats.